

Література:

1. Arendt H. Some Questions of Moral Philosophy/ Arendt H. Responsibility and Judgment. N.Y.: Schocken books, 2003. – P. 172
2. Лихачев Д.С. Великое наследие. М.,1980. – 342 с.
3. Горський В.С. Філософські ідеї в культурі Київської Русі XI- поч. XII століття // Філософська думка в Києві. Історико-філософський нарис. – К., 1982. – 216 с.
4. Повість минулих літ. – К.: «Веселка», 1989. – 220 с.
5. Хрестоматія по древнерусській літературі / Складено Н.К. Гудзий. – М., 1952. – 551 с.
6. Семенов В. Древнерусская «Пчела» по пергаментному списку. Сборн. Отделения русского языка и словесности Академии наук. – Т.54. – №4. – СПб., 1893. – 444 с.
7. Повчання В.Мономаха // Повість минулих літ. – К.: «Веселка», 1989. – 220 с.

УДК 141.33:141.131

Олексій Миколайович Ярош,
*кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії і педагогіки
Державного ВНЗ
«Національний гірничий університет»*

МІСТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ В АНТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ: ГЕРАКЛІТ ЕФЕСЬКИЙ*

Містична традиція Європи сходиться в своїх витках до філософії Стародавньої Греції, в якій вона власне і бере свій початок. Існує думка, що філософія Греції виступає в ролі початкової колиски європейської раціональності. Можна погодитись із таким положенням, але треба відмітити і деяку упередженість, щодо такого твердження. Розквіт грецької філософії починається в період

* В першій редакції стаття під назвою "Містичні тенденції в античній філософії: Геракліт Ефеський" надрукована у виданні: «Гуманітарний журнал». – 2011. - № 3-4. – С. 97-104.

«досократиків», і діяльність досократиків була, свого роду, відступом від раціональності, що можна пов'язати із нерозвиненістю дискурсивного типу мислення, закладеного Платоном. Таку думку підтверджує і А.Л. Доброхотов, говорячи, що після досократиків «замість мудреців з'явилися любителі мудрості, істини, що відмовилися від ролі безпосереднього і неререфлектуючого медіума, встановили між собою і істиною дистанцію, яку заповнював розум індивідуума з своїми правилами і нормами. В результаті такого самообмеження зменшувалися домагання філософів на статус представників божества; збільшувалася автономія розуму, а разом з нею – об'єктивна значущість результатів мислення» [4]. Досократики починають вивчати природу суцього з натурфілософської позиції, приходячи до необхідності категорії «буття», а відтак, і необхідності розробки універсальної онто-гносеологічної категорії Єдине. Основне питання, яке займає грецьких космологів або натурфілософів, питання про першооснову (архе) всіх речей і його відношення до світу явищ. За першооснову всього вони беруть природну стихію, але не звичайну, тобто емпірично спостережувану (вода, повітря і т. д.), стихію, а таку, яка одночасно є живою і одушевленою істотою, свого роду божеством, хоч і відмінним від народно-релігійних уявлень про божество і божества. З позицій пантеїзму вони вирішують також питання про відношення філософського розуму до релігійної віри, не відмовляючись від ідеї божества. [7, с. 30].

Починаючи з Геракліта, Платона, основна проблематика містичного напрямку стосується поняття Єдиного, яке поступово набуває статусу трансцендентного першопочатку світу, водночас отримуючи раціональне осмислення. Виходячи із розгляду цього поняття, в історії філософії складається традиція визначення його онтологічного, гносеологічного, етичного і екзистенціального значення.

В своїй статті «Містицизм і логіка», вперше опублікованій в 1917 р. в журналі *Hibbert Journal*, видатний науковець і прибічник раціоналізму Бертран Рассел відмітив: «Метафізика, або прагнення осягнути думкою світ в цілому, завжди розвивалася в єдності і

конфлікті двох протилежних людських імпульсів: один з них спонукав до містицизму, інший – до науки. Деякі люди досягли величі, слідуючи першому імпульсу, деякі – слідуючи тільки другому. У Юма, наприклад, науковий імпульс володарює неподільно, а у Блейка сильна неприязнь до науки співіснує з глибоким містичним проникненням. Але найвеличніші люди, ті, кого ми називаємо філософами, відчували потребу одночасно і в науці і в містицизмі: у спробі гармонійного з'єднання того і іншого полягала мета їх життя» [12].

Для приклада таких філософів, Б. Рассел приводить двох давньогрецьких філософів – Платона і Геракліта. В зверненні саме до цих філософів Б. Рассел намагається показати в їх філософії боротьбу наукового і містичного світоглядів. Не вступаючи в суперечку з видатним авторитетом західної історії філософії, не можемо, однак не відмітити, що «науковими» можна назвати тенденції у вище зазначених філософів з великою натяжкою, адже відомо, що саме Платон – перший класичний філософ – в своїх діалогах (наприклад в Парменіді) закладає основи того, що пізніше виявиться першою системою логічних суджень про світ і буде покладено в основу античної раціональності, перейде до європейської науки з однієї сторони і надасть можливість розвитку для містичної філософії у вигляді неоплатонізму, в його язичницькому і християнському різновидах.

Про Геракліта взагалі достатньо важко судити як про «науковця», або носія раціоналізму, адже навіть його судження, що збереглися до наших днів чи перейшли до нас через свідчення сучасників виділялися своєю парадоксальністю і алогічністю. Натомість, ми абсолютно погоджуємось із Б. Расселом в тому, що містична складова в судженнях Платона і Геракліта займала значне місце поряд із спостереженням (яке, на думку Б. Рассела, можна розуміти як прояв наукового пізнання). Геракліт, як відомо, вірував в загальну зміну: час творить і руйнує всі речі. З небагатьох фрагментів, що збереглися, непросто зрозуміти, як він дійшов до своїх поглядів, але деякі з його висловів примушують припустити, що джерелом їх могло бути

наукове спостереження. Такий висновок звичайно вірний, але, на нашу думку вивчення відомих уривків і висловів Геракліта дозволяє скоріше припустити, що Геракліт був одним із перших відомих містиків. Як відомо, знайшовши себе, вінсамостійно прийшов до ідеї зречення. «З учень, в які я вникав, жодне не дійшло до усвідомлення, що Мудрість зречена усього» [2, с. 278]. Н. Кончуров і І. Срібний наводять десять взаємопов'язаних аргументів на користь визнання Геракліта містиком: «1) Постійна орієнтація Геракліта на Самопізнання і Познань Єдності (Одне), як продукт найважливішою особливості містичних вчень. Вислови про самостійно пройдені ним Шляхи самопізнання («Я шукав самого себе!»). Дотримання принципу: *gnothi seauton* (грец. «Пізнай самого себе!»), має у нього загальну застосовність: «Усім людям дано Пізнавати самих себе і бути цнотливим!» 2) Доктрина Логосу Геракліта як Логосу Одного. 3) Протистояння свавілля як альтернативі підпорядкування волі Одного; вчення Геракліта про глухість «більшості»; використання відповідної містичної термінології. 4) Містичне вчення Геракліта про стихії як стани душі на шляху до єдності і досконалості; тотожність вчення про вогонь Геракліта із вічно живим вогнем із елементами містичної доктрини Джняни (санскрит.: «Мудрість» містиків) як вогню, який знищує усі самскарі. Про досягнуті Гераклітом РСЗ свідчать властиві містикам, психологічні риси як постмістичні ефекти самопізнання, серед яких: 5) Містичне самовихваляння (шатхійат містиків) і *qewsij* (теосіс, обоження, містичне осягнення Бога в Собі). 6) Містичний аутизм (від грец. *Autos* – Один; стан особливо сильного прагнення до самотності та відокремлення від зовнішнього світу; тут слід відрізнити містичний аутизм від аутизму як медичного терміну.) як спосіб життя і чинник формування основних інтересів (філософія містицизму, етика) великого філософа. 7) «Темнота» метафоричних особливостей мови, характерна для містиків, які досягли ЗСС (змінених станів свідомості). 8) «Один день дорівнює всякому» – говорить про це він. 9) Різка критика авторитетів – Гомера, Гесіода, Піфагора та ін з позицій Єдності, як екзистенціальна причина неприйняття Софос їх вихваляння множинності. Про містицизмі

ефеського мудреця свідчить і: 10) Містичний характер написаних на Геракліта епіграм» [9].

Причому метод критики цих десяти пунктів шляхом розгляду кожного окремого, поза зв'язку з усіма іншими, не представляється нам адекватним.

Дійсно, стиль викладання думок, що спостерігається в текстах давньогрецького філософа може свідчити сам за себе. Як доцільно відмічає Е. Андерхіл: «Містики використовували безліч форм. Їх відмітні риси та особливості завжди цікаві, а іноді мають глибоке значення. Деякі залишають більш чітке, зв'язне і зрозуміле враження, ніж інші. Проте золото, як і карбовані монети в цій розсипи, – завжди один і той же благородний метал, одне і те ж Бачення Божества, Істини і Краси, які суть Одне. І його сутність завжди необхідно відокремлювати від проявів, в яких ми його сприймаємо, бо сутність ця має абсолютне, а не умовне значення» [1]. Існує багато висловів, що широко відомі, як, наприклад, відомий вислів, на який посилається Платон із фрагменту b12: «На того, хто входить в туж саму річку, кожного разу течуть нові води». Проте ми знаходимо і ще один фрагмент: «У одні і ті ж води ми занурюємося і не занурюємося; ми існуємо і не існуємо» у фрагменті b49a [6, с. 80]. Цей фрагмент можна трактувати скоріше як судження містика. Містика по суті своїй близька до того напруженого і глибокого відчуття, яким вирізняється віра в наші уявлення про Всесвіт; саме відчуття примушує Геракліта, що спирається на спостереження, вельми дивно і різко висловитися про життя і світ у фрагменті b52: «Вічність є граюче дитя, яке розставляє шашки: царство над світом належить дитині» [6, с. 100]. Б. Рассел, коментуючи фрагменти Геракліта, відмічає: «Тільки поетична уява може бачити в часі деспотичного господаря світу, наділеного всією безвідповідальністю грайливої дитини. І саме містика приводить Геракліта до твердження, що протилежності тотожні.

«Добро і зло суть одне», – говорить він» [12]. Коли в данному випадку ставляться на один щабель протилежності, то вони можуть визнаватись тотожними лише містиком, який осягнув принцип

Єдиного, принцип до-роздільності, Абсолюту, цілісності істини у всіх її проявах. Саме це видає в Геракліті глибокого містика. Як відомо, принцип збігу протилежностей після Геракліта також визнавався іншими містиками неоплатонічного напрямку, містиками середньовіччя. Нікола Кузанський, філософ Відродження, ставить цей принцип в основу своєї філософської системи, щоправда розробляючи і ілюструючи його як традиційними філософськими так і новітніми математичними засобами, тож спадкоємність містичної компоненти у вченні Геракліта і Кузанського в цьому аспекті очевидна.

Містикою пронизано і основи етики Геракліта. Цілком можливо, що твердження «Характер людиниє його демон» [6, с. 161] – надихнулось виключно науковим детермінізмом; але тільки містик міг сказати: «не мене, але Логоса слухаючи, мудро визнати, що все–єдине» [6, с.151]. В цьому виразі виділяється морально-етична складова, що відіграє в текстах, приписаних Геракліту напрочуд значну роль, при цьому морально-етичне виродження людини Геракліт пов'язує із її обмеженістю ілюзорним тілесно-чуттєвим світом і занепаданням на цьому тлі духовної складової людського життя.

Приклади можна помножити, проте і приведеного достатньо, щоб зрозуміти характер цієї людини: спостереження взяті із навколишнього світу, як вони йому бачилися, жили полум'я в його душі, і він вдивлявся в глибини світу, направляючи на нього відблиск свого внутрішнього, проникаючого і пожираючого вогню. «У такій натурі ми зустрічаємося з дійсним єднанням містика і ученого, що є високим із досягнень, можливих у сфері мислення» [12], відмічає Б. Рассел. Розглядаючи світогляд Платона, Б. Рассел, беручи відомий уривок з «Держави» Платона, де подається образ печери, коментує: «У Платона – той же подвійний імпульс, хоча містичний елемент явно сильніший і завжди бере перемогу в ситуаціях гострого конфлікту. Його опис печери – класичне формулювання віри в знання і в реальність істинніші і реальніші, ніж знання і реальність відчуттів: «... бачать вони тільки те, що у них прямо перед очима, бо повернути

голову вони не можуть через ці окупи. Люди обернені спиною до світла, витікаючого від вогню, який горить далеко у вишині, а між вогнем і в'язнями проходить верхня дорога, захищена – глянь бо – невисокою стіною, на зразок тієї ширми, за якою фокусники розміщують своїх помічників, коли поверх ширми показують ляльок... за цією стіною інші люди несуть різне начиння, тримаючи його так, що вона видно поверх стіни; проносять вони статуї, і усілякі зображення живих істот, зроблені з каменя і дерева. При цьому, як повелося, одні

з тих, що несуть розмовляють, інші мовчать...Коли з кого-небудь з них знімуть окупи, примусять його раптом встати, повернути шию, пройтися, поглянути вгору – у бік світла, йому буде боляче виконувати все це, він не в силах дивитися при яскравому сяйві на ті речі, тінь від яких він бачив раніше. ... Чи не вважаєш ти, що це украй його утруднить і він подумає, ніби значно більше правди в тому, що він бачив раніше, ніж в тому, що йому показують тепер? ...Область, що охоплюється зором, подібна тюремному житлу, а світло від вогню уподібнюється в ній потужності Сонця. Сходження і споглядання речей, що знаходяться у вишині – це підйом душі в область осягненого розумом» [12]. У цьому уривку, як і у майже всьому платонівському ученні, ми знаходимо ототожнення істинно реального з Благом, що увійшло до філософської традиції і все ще широко поширене сьогодні. Тут, як бачимо, наводиться багато метафоричних образів, близьких містиці, а сам образ печери-в'язниці, в якій проживає більшість людей усе своє життя, ідея істинного світла, в якому лише перед людьми постає істинний світ, близька до Геракліта з його метафоричністю і образністю висловлювань, і наскрізь пронизана тим типом песимізму щодо мінливої ілюзорності матеріального світу, про який згадував А. Вертеловський, наполягаючи, однак, на ньому, як характерному для східної містики.

«Парменід» Платона є родоначальником вельми цікавого мотиву в містиці, що проходить через все платонівське мислення. Це тип містики, який Б. Рассел називає «логічним», бо він втілений в теоріях, що стосуються логіки. «Дана форма містицизму грає головну роль в

міркуваннях всіх великих метафізик містичного напрямку, починаючи з самого Парменіда – давньогрецького філософа-досократика і закінчуючи Гегелем і його новітніми учнями... Реальність, говорить Парменід, нестворена, непорушна, незмінна, неподільна; вона «лежить нерухомо в межах великих оков, не маючи ні початку ні кінця, оскільки виникнення і загибель відкинуті від неї вельми далеко істиною доказу» [12].

По висловам Геракліта можна сказати про те, що в них значне місце надається «єдиному», як буттєвій основі всього. Воно – першооснова, яка не має схожості з божеством (Зевсом) народної релігії і в той же час має схожість з ним. Приблизно у такому ж контексті розв'язується ранніми грецькими мислителями питання про джерело і природу мудрості. З однієї сторони, мудрість, яку вони розкривають для всього суспільства не містить в собі нічого надприродного. З іншого боку, вони вважають що мудрість – це щось надзвичайне, недоступне більшості, чуже людям. Звідси і певне протиставлення хоч і не абсолютне, філософа – більшості і мудрості – багатознанню у Геракліта, співставлення світлого знання, що розкривається нам за допомогою розуму – темному знанню, даному нам за допомогою органів чуття у Демокріта.

Розуміючи необхідність розглянути вчення Геракліта Ефеського, як можливо першого найбільш яскраво вираженого містика античності, ми, на жаль, не можемо говорити про філософську систему чи філософське вчення Геракліта через обмеженість фрагментів його філософських праць, надміру інтерпретованих в працях більш пізніх античних філософів і дослідників. Ми не маємо змоги відтворити повністю його філософську картину, але деякі елементи можна відтворити із доступних нам фрагментів. З точки зору «містичності», Геракліт цікавий і відомий своїм стилем – способом вираження своїх ідей. Однією з особливостей цього стилю є відсутність чітких визначень і однозначних висказувань. Геракліт оперує образами поняттями, художніми порівняннями, метафорами і символами; нерідко його думки виражені в формі парадоксів, афоризмів, таємничих виразів і суджень. І якщо вірна думка, що

висловлюється ученими услід за М.М. Бахтіним, згідно якої в наші дні назріла потреба заміни категорії точності категорією глибини проникнення, то з упевненістю можна сказати, що Геракліт Темний є одним з таких філософів минулого, «діалог» з яким не просто випробовується, але диктується сучасною епохою.

Вже давні філософи бачили в його «темноті» не недбалість, а продуманий дидактичний прийом, що активно впливає на читача або слухача. Туманність і багатозмістовність його коротких висловів добре зважена, бо пророцтво не може бути однозначним і конкретним: посилаючись на Антисфена, Діоген говорить про значимість і глибину слова Геракліта [3, с. 38], а Сократ коментував: «Те, що я зрозумів, - неперевершено; думаю, що таким же є і те, чого я не зрозумів».

І. Гарін підкреслив: «Піфагор і Геракліт синтезували містику і логіку в єдине ціле, нажаль загублене цивілізацією. Для того, щоб сказати «добро і зло суть одне», або ототожнити взаємовиключні початки, треба бути віщуном, бо логіка відкидає це. Щоб з наукових по своєму характеру спостережень приходити до трансценденцій, треба не боятися темноти, як її не боялися великі логіки – Арістокл, Стагирит, Аквінат. З боязні втратити послідовність в світі можна втратити світ» [3].

Геракліт Темний вважав поліматію, багатознання, енциклопедичність поверхневим знанням, дійсну ж причину речей – приховану від людини, доступної лише великому розуму. Ця ідея надзвичайно близька умонастроям і більш пізніх епох історії філософії, коли офіційна доктрина вже вичерпала себе. Так це відбувалось і в Європі доби Відродження, про що свідчить «учене незнання» Ніколи Кузанського.

Характерним для Ефесця є і те, що йому власним шляхом відкрилися антиномії суті і видимості, і для нього, який учив, що з відмінностей виникає довершена гармонія, протилежності, як антиномії з відомою логічною необхідністю гіпостазувались також у мові, наповненою парадоксальністю.

Символ вогненного початку, як початку вищого порядку у Геракліта протистоїть принципу вологи або води, які є символом падіння людської душі у морок чуттєвого і телесного. Так Геракліт говорить про душу: разом із смертю людини помирає і її душа, тобто людська душа «перетворюється на воду» [6, с. 136]. Натомість, як відмічає Ф. Кессіді, на думку Геракліта, як «гілозоїста, що взяв за головний елемент світу «вічно живий» вогонь» [6, с. 136], було б послідовним саме так відповісти на питання про смерть душі. В іншому місці, Кессіді, цитуючи в своїй праці «Геракліт» давньогрецького філософа показує, що «людина, яка віддалася чуттєвим насолодам і веде переважно нерозумний («мокрый») образ життя, не може розраховувати на посмертне збереження індивідуальності своєї душі. Це означає, що надлишково зволожені психічного вогню людини перетворюються на воду або, в кращому випадку, відділившись від присутньої в них вологи, з'єднуються із космічним вогнем і загубляться в ньому. Така ж символіка вологи-води присутня і в Герметичному корпусі. Очевидний зв'язок символу вологи, ідею якого почерпнуто від Геракліта, у вигляді «думки про походження світу з вогню, про запалення, а також навчання про правлячий світом Логос або закон» [5].

Очевидно, що такий метод послуговував античним філософам для відображення динаміки рівнів трансформації духовних ступенів сходження людини, що традиційно описуються Гераклітому вигляді чотирьох «стихій», і що знаходять свій пік у «вогні». Незважаючи на те, що А. Чанишев [13], Вл. Татаркевич [11] вбачають у навчанні стоїків яскраво виражений матеріалізм, можна стверджувати, що саме детермінізм духовного формує в їх онтології дуалізм активного й пасивного. При цьому пасивним початком, тобто не здатним до творення, а, отже, вторинним, уважалася матерія. Активним же початком як творить із себе світ пасивних форм у продовженні гераклітової традиції визнаний вогонь. Бог-вогонь духовно і безпосередньо пов'язаний з фізичним світом. Його принцип, що творить, укладений в іманентній присутності «запліднених логосов», що визначають божественну природу всіх одиничних тіл.

Так світ у стоїків представлений як єдине ціле, де до єдності веде доцільність всіх частин, що вийшли з вогню-логосу й прагнуть до повернення в нього. Вогненні частини є й основними в пневмі-душі, що складається з вогню повітря. Насіння вогню визначає розумність пневми, тобто ступінь натхненності. Саме так вогненна частка душі в стоїків перегукується з «іскоркою душі» Майстра Экхарта. Вогненна складова в понятті пневми як субстрат усього суцього творить людську душу, а з нею й тіло, спрямовуючись до первинної субстанції.

Плотін критикує стоїків за матеріалістичне трактування Божественного. Очевидно, Геракліт шукає в структурі мови і слова можливість осягнути загадки і відгадки світу, приховану істину речей. Але на відміну від лінгвістів-позитивістів він не прояснював значення слів, а, навпаки, нагнітав багатозначність, свідомо шукав полісемантичні слова-символи, що повніше передавали амбівалентність світу. На його думку, все здійснюється згідно долі і злагоджується взаємною протибіжністю.

«Меж душі не відшукаєш, по якому шляху не йди, – такий глибокий її Логос» [6, с. 137]. Тут Геракліт наближається до розуміння тотожності істинної вищої людської суті і Абсолюту, що, за багатьма свідченнями у Геракліта проявлялось у самозвеличенні. Необхідно відмітити, що таке явище характерне для багатьох містиків, явище злиття суб'єкта і об'єкта, злиття світу і Бога, людини відданої Богові і Бога, що виразно спостерігалось у німецьких містиків.

Песимістичність з приводу зовнішнього неістинного світу змушує Геракліта говорити, що ми самі, наші думки, і всі смертні предмети безперервно течуть і рухаються. Тому не можна не встановити нічого достовірного ні водному предметі на підставі іншого, оскільки і той, хто оцінює, і те, що оцінюється, знаходяться в безперервній зміні і русі, тож і в життєвому пошуку, на життєвому шляху не слід ставити предмети плінного світу як цілі і цінності, адже вони плінні. Гераклітова гармонія того, що розходиться – один з найстародавніших виразів мультіверсуму. Зв'язки: ціле і неціле,

таке, що сходиться і розходиться, згодне і незгодне, із всього – одне, і з одного – все.

Потім у Платона і Прокла ця мудрість перетвориться в єдине в множині і множину в єдиному. «Геракліт відкрив новий стиль мислення - темноту повноти, - від якого людство відмовилося, віддавши перевагу над нею розсудливості. «[Бог]: день ніч, зима - літо, війна - мир, достаток - голод [всі протилежності]. Це розум змінюється, подібно до вогню, який, змішуючись з пахощами, називається різно» [3].

Те, що іменується «темнотою» і «алогічністю» Геракліта, – відкрита ним таємниця життя і буття, наявність принципово неусувних суперечностей мислення, що обмежують логіку і єдиність думки. Геракліт був не філософом-метафізиком, який оперує однозначними категоріями і розмірковує про світ і життя за допомогою абстракцій, а філософом-містиком, мудрецем, який співпереживає буття, проживає його, перебуває в живій реальності і мислить всезагально (першопочаток, єдине, логос, закон, сутність) в нерозривній єдності з багатоманіттям одиничних речей. Звідси і мислення про дійсність в образах-поняттях, художніх порівняннях, філософемах, афоризмах. Як свідчить Кессіді Ф.Х. в своїй праці, присвяченій Геракліту, він не доводить, а показує свої ідеї і положення на живих прикладах, проголошує їх в формі коротких висказувань і виразних антитез. Ідею про те, що єдиний світопорядок, структура космосу або єдине «мудре» є чимось відмінним від світу одиничних речей і не зводиться до речовинного початку, але разом з тим не існує зовні речей і речовинності (а саме поза речовинністю живого вогню), слід вважати однією з найбільших заслуг стародавнього мислителя в історії філософії взагалі і в історії філософської містики зокрема. Так зароджується містичний пантеїзм, або панентеїзм, характерний для всієї містичної традиції. Цей же аспект дуже чітко виражений в онто-гносеології Ніколи Кузанського. Єдиний і загальний світопорядок, що є позбавленим індивідуальності *sophon*, не можна назвати ім'ям бога (Зевса), але і відмовити світопорядку в цьому імені також неможливо, бо він дійсно *sophon*,

дійсна досконалість, мудрість. Тож, світопорядок – не бог, але божествений. Тому «єдине, єдино мудре, не бажає і бажає називатися ім'ям Зевса» [6, с. 152]. Якщо мудре в світі, або світовий розум, керує всім через все, то це означає, що загальне мудре іманентне (або трансцендентне) світу речей і явищ. Єдине мудре охоплює всі речі, але не зводиться ні до однієї з них, ні навіть до простої їх сукупності. Єдине мудре пов'язане зі всіма одиничними речами, але разом з тим відмінне від всього. Висуваючи тезу про єдність (тотожності) протилежностей, Геракліт прагнув розкрити і показати суперечливий характер цієї єдності, єдиного світу і різноманіття речей, внутрішню гармонію протилежностей, що розходяться. «єднання бувають всього і не всього, схожого і різного, співзвучного і різнозвучного; і зі всього – єдине і з єдиного – все» [6, с. 90-91].

Таким чином, світобачення Геракліта наповнене містичними рисами, які є характерними навіть більше для Середньовічної містики, ніж містики неоплатоників, з її чітко вираженим мовно-категоріальним апаратом. Сам стиль Геракліта дещо нагадує стиль середньовічних візіоністів з кола німецьких містиків, таких як І. Рюйсбрук, Г. Сузо, з характерною їм парадоксальністю, алогічністю і глибокою афористичністю передачі містичного досвіду. Проте, звісно, що космологічність Геракліта визначає його, як античного філософа.

З іншого боку діалектичні і пантеїстичні побудови і роздуми про Єдине Геракліта вже знаходять спільнозвучний відголос в роботах неоплатоників як дохристиянського періоду (Плотін, Прокл, Ямвліх), такі християнського (Діонісій, Майстер Екхарт, Нікола Кузанський). Ф. Кессіді приводить уривок: «Вони не розуміють, як те, що розходиться з самим собою узгоджується: [воно -] єдність протилежностей (букв.- пружне з'єднання або зв'язок, що знаходиться під протилежною напругою, - *palintonos harmonie*), як у лука і ліри». Загальна ідея приведеного уривка, в якому використані образи-поняття (сміслообрази) лука і ліри, така: «*palintonos* (що знов випрямляється, тобто пружина) або *palintropos* (щойде назад, що повертається до себе)» [6, с. 87-88].

Гармонія є внутрішня єдність і зв'язок, прихована узгодженість, напружена рівновага полярних протилежностей, рівновага, що виходить в результаті сходження неослабної розбіжності протидіючих сил. Насправді, лук – це знаряддя стріляння, а ліра – музичний інструмент, що видає звуки. Вони приходять в дію лише в тому випадку, якщо на них діють протилежно направлені сили, тобто якщо лук натягнутий, а струни не розслаблені. Напружена гармонія лука і ліри, тобто єдність протидіючих в них сил, не виступає на поверхні, вона прихована. Геракліт віддає перевагу цій прихованій напрузі недіючих знаряддя стріляння і музичного інструменту, їх таємної гармонії.

Образи лука і ліри, як і образ річки, символізують загальний стан речей і самого космосу. Гармонія як єдність полярних протилежностей, як їх сходження і узгодженість, на думку Геракліта, універсальна. Протилежності - пряма і крива лінії, начало і кінець, день і ніч і т.д. – в буквальному і строго математичному сенсі слова (тобто у всьому) співпадають.

Нікола Кузанський, в своїй праці «Про вчене незнання» приводить ідейно близький приклад співпадання кривої і прямої лінії і над-логічний збіг різних геометричних фігур [8, с. 67-68], і це при тому, що двох філософів розділяє двадцять століть. Ми не беремось стверджувати, що Нікола Кузанський повторює приклади Геракліта, але металогічно-змістовна близькість і подібність ілюстрування збігу протилежностей в цьому випадку видається нам надзвичайно важливою і значимою, може свідчити про деяку ідейну близькість філософів. Ця близькість, на нашу думку полягає в містичній елементі філософських побудов. Метод аналогій, так широко використаний Гераклітом, пізніше стане одним із домінуючих в Афінійській школі неоплатонізму. Зразки використання цього методу у відношенні до текстів проявляються через їх алегоричне трактування. На думку Л.Ю. Лукомського, зразки останнього «можна зустріти у всіх творах Прокла» [10, с. 701]. Метод антиномій у Геракліта, виявлений у протиставленні протилежних визначень для позначення

Логосу і цілісності в світі є характерною також і в філософії Прокла, в творах Діонісія Ареопагіта і Ніколи Кузанського.

Література:

1. Андерхилл Э. Мистицизм. [Електроний ресурс] – Режим доступу: <http://psylib.org.ua/books/andev01/txt19.htm>. – Загол. з екрану.
2. Антология мировой философии. Т.1. Философия древности и средневековья. – М.: «Мысль», 1969. – 576 с.
3. Гарин И.И. Пророки и поэты. Т.7 [Електроний ресурс] – Режим доступу: http://www.i-u.ru/biblio/archive/garin_proroki_vii/53.aspx. – Загол. з екрану.
4. Доброхотов А.Л. Категория бытия в классической западноевропейской философии [Електроний ресурс] – Режим доступу: <http://www.psylib.ukrweb.net/books/dobro01/index.htm>. – Загол. з екрану.
5. Йейтс Фрэнсис. Джордано Бруно и герметическая традиция [Електроний ресурс] – Режим доступу: <http://psylib.org.ua/books/yates03/> – Загол. з екрану.
6. Кессиди Ф.Х. Гераклит / Ф.Х. Кессиди. – М.: Мысль, 1982. – 200 с.
7. Кессиди Ф.Х. От мифа к логосу (Становление греческой философии) / Ф.Х. Кессиди. – М.: Мысль, 1972. – 312 с.
8. Кузанский Николай. Сочинения в 2-х т. Т.1. / Николай Кузанский. – М.: Мысль, 1980. – 471 с.
9. Кунчуров И., Срибный И. Мистицизм Гераклита Тёмного [Електроний ресурс] – Режим доступу: http://www.netgorod.narod.ru/articls/Kun_Srib_Geraklit.htm. – Загол. з екрану.
10. Плотин. Эннеады. Вторая эннеада / Плотин. – СПб.: Изд. Олега Абышко, 2004. – 384 с.
11. Прокл. Комментарий к «Пармениду» Платона / Прокл. – СПб.: Мирь, 2006. – 896 с.
12. Татаркевич Вл. История философии. В 3 т. / Вл. Татаркевич. – Львів: Свідчадо, 1997. – Т.1: Антична і середньовічна філософія. – 456 с.
13. Чанышев А.Н. Курс лекций по древней и средневековой философии / А.Н. Чанышев. – М.: Высшая школа, 1991. – 512 с.